Daşoguz welaýat maliýe-ykdysady orta hünär okuw mekdebi

MALIÝE HASABATLYLYGYNYŇ HALKARA STANDARTLARY

dersi boýunça

“Buhgalterçilik hasaba alnyşy”, “Maliýe we karz” we
“Bank işlerini programmirlemek” hünärleriniň II ýyl talyplary üçin

Mugallym: G.Mamedowa

1-nji tema: Maliýe hasabatlylygynyň koseptual esaslary

Okuwyň meýilnamasy:

1. Konsepsiýanyň maksady.
2. Maliýe hasabatlylygyň konseptual esaslarynyň statusy.
3. Maliýe hasabatlylygyň maksady, ähmiýeti we çäklendirmeler.
4. Maliýe hasabatlylygynyň böleklerini ykrar etmek we baha bermek.

1. Konsepsiýanyň maksady.

Maliýe hasabatlylygyny düzmegiň we bermegiň Konsepsiýasy „Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy hakynda“ Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda işlenip düzüldi. Konsepsiýa 2012-nji ýylyň 8-nji fewralynda kabul edildi, mundan beýläk – Konsepsiýa) daşarky peýdalanyjylar üçin ykdysady subýektiň (mundan beýläk – subýekt) maliýe hasabatlylygyny düzmegiň we bermegiň esasynda ýatýan ýörelgeleri kesgitleýär. "Ýörelge" sözi **"kabul edilen ýa-da hereket etmek üçin gollanma hökmünde yglan edilen umumy kadany; ylalaşylan nukdaýnazary ýa-da özüňi alyp barmagyň ýa-da tejribäniň esasyny"** aňlatmak üçin peýdalanylýar.

Hasaba alyş ýörelgeleriniň umumy ykrar edilmegi adatça, olaryň şu üç ölçege, ýagny:

ýerliklilik;

obýektiwlik;

we amala aşyrarlyk ölçeglerine näderejede takyk gelýändigine baglydyr.

Eger-de maglumatda many bar bolsa we belli bir subýekt barada nämedir bir zat bilmek zerur bolan adama peýda getirýän bolsa, ýörelge **ýerliklidir.**

Maglumata ony düzüjileriň şahsy pikirleri ýa-da bahalary täsir etmeýän bolsa, ýörelge **obýektiwdir.** Obýektiwlik ygtybarlylygy, barlanyp bilinmegini we hakykata laýyk gelmegi göz öňünde tutýar.

Eger-de ony adatdan daşary kynçylyksyz ýa-da harajatsyz ýerine ýetirip bolýan bolsa, ýörelge **amala aşyrarlyklydyr.**

Konsepsiýanyň bellenen maksady:

täze standartlary işläp taýýarlamak we bar bolan standartlara gaýtadan seretmek üçin **binýat** bolup hyzmat edýär;

hasaba alyş babatynda alternatiw çemeleşmeleriň sanyny azaltmak üçin esaslary üpjün etmek bilen, gyzyklanýan taraplara standartlary işläp taýýarlamakda peýdalanylýan çemeleşmeler barada habar bermegiň hasabyna, şeýle hem maliýe hasabatlylygynyň

standartlaryny taýýarlamak üçin nazarýet esaslaryny görkezmegiň hasabyna hasaba alyş işini **sazlaşdyrmaga** ýardam edýär;

geljekki standartlaryň meselesi bolmaly temalar bilen işlenende standartlary **ulanmakda** düzüjilere ýardam edýär; maliýe hasabatlarynyň maliýe hasabatlylygynyň standartlarynyň talaplaryna **laýyk gelýändigine ýa-da laýyk gelmeýändigine baha bermekde** auditorlara kömek edýär;

olarda bar bolan maglumatlary **düşündirmekde** peýdalanyjylara kömek edýär.

2. Maliýe hasabatlylygyň konseptual esaslarynyň statusy.

Konsepsiýa standart **bolup durmaýar,** ýöne standartlary işläp taýýarlamak we maliýe hasabatlylygyny düzmäge çemeleşmeleri sazlaşdyrmak işinde möhüm orun eýeleýär, ýagny:

baha bermegiň ýa-da maglumatlary açmagyň haýsydyr bir anyk meselesi boýunça standartlary (kadalary) **bellemeýär;**

maliýe hasabatlylygynyň haýsydyr bir anyk standartynyň **ornuny tutmaýar.**

Eger-de Konsepsiýa maliýe hasabatlylygynyň haýsydyr bir standarty bilen **gapma-garşy gelse**, onda standartyň talaplary Konsepsiýanyň talaplaryndan ileri tutular.

Konsepsiýa maliýe hasabatlylygynyň standartlarynyň Türkmenistanda peýdalanylýan ähli görnüşleri, ýagny:

maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlary;

täjirçilik kärhanalary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlary;

döwletiň býujet edaralary üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlary;

kiçi we orta telekeçilik üçin maliýe hasabatlylygynyň milli standartlary babatynda ulanylýar.

"Buhgalterçilik hasaba alnyşy we maliýe hasabatlylygy hakynda" Türkmenistanyň Kanunyna laýyklykda maliýe hasabatlylygynyň milli standartlary – maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlaryna laýyklykda işlenip düzülen we Türkmenistanyň Maliýe ministrligi tarapyndan tassyklanan, Türkmenistanda buhgalterçilik hasaba alnyşyny ýöretmegiň, maliýe hasabatlylygynyň düzlüşiniň we berlişiniň esaslaýyn ýörelgelerini we umumy düzgünlerini belleýän standartlar.

Maliýe hasabatlylygynyň halkara standartlary bilen deňeşdirilende maliýe hasabatlylygynyň milli standartlarynyň tapawudy bardyr, olar her bir standarta goşulýar.

Konsepsiýanyň şu düzüm bölekleri bölünip görkezilýär:

- maliýe hasabatlylygyny düzmegiň maksady;
- esasy ýol bermeler;
- maliýe hasabatlylygynda bar bolan maglumatlaryň peýdalylygyny;
- kesgitleýän hil häsiýetnamalary;
- maliýe hasabatlylygynyň böleklerini kesgitlemek;
- maliýe hasabatlylygynyň böleklerini ykrar etmegiň ölçegleri;
- maliýe hasabatlylygynyň böleklerine baha bermegiň görnüşleri;
- maýa düşünjesi we maýany saklamak.

Şu maliýe hasabatlary berilýär:

- maliýe ýagdaýy barada hasabat,
- jemi peýda barada hasabat,
- maýadaky üýtgemeler barada hasabat,

- pul serişdeleriniň hereketi barada hasabat,
- hasaba alyş syýasatynyň esasy ýörelgelerine gysgaça syndan we gaýry düşündiriş maglumatlaryndan ybarat bolan bellikler.

Mundan başga-da, maliýe maglumatlaryny bermegiň şu görnüşleri kabul edilip bilner: subýektiň ýolbaşçysynyň haty, subýektiň ýyllyk hasabatynyň ýanyna goşulýan tablisalar, emissiýanyň prospektleri, dürli döwlet guramalaryna bermek üçin doldurylan hasabatlar, täzelikleriň goýberilişi, dolandyryş işgärleriniň çaklamalary we subýektiň durmuş ýagdaýyna ýa-da daşky gurşawa täsiriniň teswiri.

Konsepsiýa umumy maksatly maliýe hasabatlylygyna, şol sanda jebisleşdirilen maliýe hasabatlylygyna degişlidir. Şunuň ýaly maliýe hasabatlylygy azyndan ýylda bir gezek taýýarlanýar we berilýär hem-de peýdalanyjylaryň giň toparynyň maglumatlara bolan umumy isleglerini kanagatlandyrmaga gönükdirilendir.

Ýörite maliýe hasabatlylygyna, mysal üçin, emissiýanyň prospektlerine we salgyt salmak maksatlary üçin taýýarlanan dürli hasaplamalara bu resminamada seredilmeýär.

Maliýe hasabatlylygynyň görnüşleri maliýe hasabatlylygyny düzmek işiniň bir bölegi bolup durýar.

Maliýe hasabatlylygy taýýarlananda onuň kim tarapyndan we haýsy maksatlar üçin peýdalanyljakdygy nazara alynmalydyr. Eger-de subýekt tarapyndan taýýarlanan maliýe maglumaty bu talaplara laýyk gelmeýän bolsa, onda ol peýdalanmak üçin ýaramly bolmadyk maglumatlaryň jemi bolup durýar.

Peýdalanyjylaryň esasy topary hökmünde şular görkezilýär:

maýa goýumçylar – olary paýnamalary satyn almak-satmak barada çözgüt kabul etmek üçin subýektiň düşewüntliligi, onuň diwidendleri tölemäge ukyplydygy, öz goýumlarynyň töwekgelçilik derejesine baha bermek gyzyklandyrýar;

işgärler – olary subýektiň durnuklylygy, onuň zähmet haky we pensiýa borçnamalary boýunça bergileri üzmek mümkinçiligi gyzyklandyrýar;

karz berijiler – olary subýektiň göterimleri tölemäge we berlen nesýe hem-de karz serişdeleri yzyna gaýtarmaga ukyplydygy gyzyklandyrýar;

üpjün edijiler we gaýry söwda karzdarlary – olary subýektiň hasaplar boýunça töleg geçirmek mümkinçiligi gyzyklandyrýar;

satyn alyjylar – olary, aýratyn hem onuň bilen uzak möhletli gatnaşyklary ýa-da oňa bagly bolan ýagdaýlarynda, subýektiň işiniň durnukly bolmagy gyzyklandyrýar;

döwletiň ygtyýarly edaralary – olary serişdeleriň paýlanyşy we şeýlelikde, kärhanalaryň işi gyzyklandyrýar, şeýle hem maglumat subýektiň işini düzgünleşdirmek, salgyt syýasatyny, milli girdejiniň möçberini kesgitlemek we ş.m. üçin zerurdyr;

jemgyýetçilik – ony subýektiň ýerli ykdysadyýete goşandy we ş.m. gyzyklandyrýar. Maliýe hasabatlylygy subýektiň ýagdaýyndaky meýiller we soňky bolup geçen üýtgeşmeler barada we onuň işiniň gerimi barada maglumat bermek bilen jemgyýetçilige kömek edip biler.

Subýektiň ýolbaşçylarynyň maliýe hasabatlaryny esasy peýdalanyjylaryň biri bolup durýandyklaryna garamazdan, başga-da köp sanly mümkin bolan peýdalanyjylar bardyr. Şonuň üçin hem ýolbaşçylar subýekt tarapyndan berilýän maliýe maglumatlary üçin jogapkärçiligi öz üstlerine almalydyrlar.

3. Maliýe hasabatlylygyň maksady, ähmiýeti we çäklendirmeler.

Maliýe hasabatlylygynyň maksady – şu aşakdakylar barada peýdaly maglumat bilen üpjün etmek bolup durýar:

subýektiň maliýe ýagdaýy, işiniň netijeleri we maliýe ýagdaýyndaky üýtgemeler barada;

subýektiň ykdysady serişdeleri, bu serişdelere bildirilýän talaplar hem-de serişdelerde we talaplarda bolup geçen üýtgeşmeler barada;

geljekki pul serişdeleriniň akymyna baha bermek üçin.

Bu maglumatlar peýdalanyjylaryň giň toparyna olar tarapyndan **ykdysady çözgütleriň kabul edilmegi üçin gerekdir.**

Maliýe hasabatlylygynyň wezipesi – kärhananyň häzirki maliýe ýagdaýyny we ondan öňki işini görkezmek bolup durýar, bu bolsa maliýe hasabatlylygyndan peýdalanyja ykdysady häsiýetli çözgüdi kabul etmäge mümkinçilik berýär.

Maliýe hasabatlylygyndaky çäklendirmeler

Subýektiň ýolbaşçylary tarapyndan peýdalanylýan maliýe hasabatlylygynda käbir çäklendirmeler bolýar:

maliýe hasabatlylygy onuň taýýarlanýan pursatynda öň bolup geçen wakalaryň maliýe netijelerini görkezýär we geljekki wakalary çaklamak üçin olardan peýdalanmak mümkinçiliginiň bardygyna garamazdan, örän çäkli bolup durýar;

maliýe hasabatlylygy dogry dolandyryş çözgütlerini kabul etmek üçin zerur bolan ähli maglumatlary görkezmeýär.

Bu iki ýagdaýa üns bermek bilen, maliýe hasabatlylygyndan peýdalanyjyda onuň esasynda ýatýan esasy ýörelgeler we düzgünler barada düşünje bolmalydyr.

Maliýe ýagdaýy

Subýektiň **maliýe ýagdaýy:**

- onda bar bolan ykdysady serişdelere;
- maliýe gurluşyna;
- geçginliligе;
- tölege ukyplylygyna;
- daşky gurşawdaky üýtgeşmelere uýgunlaşmak ukybyna **baglydyr**.

Maliýe ýagdaýy baradaky maglumat, esasan, maliýe ýagdaýy barada hasabatda (buhgalterçilik balansynda) berilýär.

Işiň netijeleri – bu:

geljekki pul serişdeleriniň akymynyň möçberini,

öz wagtynda geljekdigini, we öňünden görüp bolýandygyny kesgitlemäge mümkinçilik berýän **maglumatlardyr**.

Jemi peýda barada hasabat peýdalanyjylara pul serişdeleriniň görkezilen akymynyň alynmazlyk töwekgelçiliginiň derejesini kesgitlemäge mümkinçilik berýär, ýagny ol subýektiň goşmaça serişdeleri näderejede netijeli peýdalanyp biljekdigi barada garaýyşlary emele getirmek üçin möhümdir.

Subýektiň işiniň netijeleri baradaky maglumatlar esasan, jemi peýda barada hasabatda getirilýär.

Maliýe ýagdaýyndaky üýtgemeler

Subýektiň maýasyndaky üýtgemeler baradaky maglumat – subýektiň hasabat döwründäki maýa goýum, maliýe we esasy işine baha bermäge ýardam edýär. Bu maglumat subýektiň pul serişdelerini we olaryň ekwiwalentlerini emele getirmek ukybyna we subýektiň pul serişdeleriniň şu akymlaryny peýdalanmaga bolan isleglerine baha bermekde peýdalanyjylar üçin esasy üpjün edýär.

Maýadaky üýtgemeler barada hasabat düzülende gaznalar diýip dürli toparlara, hususan-da, ähli maliýe serişdelerine, dolanyşyk maýasyna, geçginli aktiwlere ýa-da pul serişdelerine düşünilip bilner.

Bellikler we goşmaça materiallar

Maliýe hasabatlylygy bellikleri, goşmaça materiallary we balansyň hem-de jemi peýda barada hasabatyň maddalary barada peýdalanyjylaryň zerurlyklaryny kanagatlandyrmak üçin möhüm bolan başga maglumatlary hem öz içine alýar.

Maliýe hasabatlylygyny düzmegiň esasynda ýatýan esasy ýol bermeler:

- hasaplap ýazma ýörelgesi;
- üznüksizlik ýörelgesi.

Hasaplap ýazma ýörelgesi – oňa laýyklykda geleşikleriň we beýleki wakalaryň netijeleri pul serişdeleri ýa-da olaryň ekwiwalentleri alnan wagtynda däl-de, olaryň ýüze çykan wagtynda ykrar edilýär we olaryň bolup geçen hasabat döwründe hasaba alynýar hem-de şol hasabat döwürleriniň maliýe hasabatlarynda görkezilýär.

Hasaplap ýazma ýörelgesi boýunça düzülen maliýe hasabatlylygy peýdalanyjylary diňe bir pul serişdelerini tölemek we almak bilen baglanyşykly geçen amallar barada däl, eýsem borçnamalar we degişlilikde, geljekde tölenjek we alynjak pul serişdelerini berýän borçnamalar hem-de serişdeler barada hem habarly edýär. Ýagny olar ykdysady çözgütler kabul edilende peýdalanyjylar üçin örän möhüm bolan, geçen amallar we beýleki wakalar baradaky maglumatlar bilen üpjün edýär. Maliýe hasabatlylygy hasaplap ýazma usulynyň esasynda düzülýär. Amallaryň we beýleki wakalaryň täsiri pul serişdeleri alnanda ýa-da tölenende däl-de, olaryň ýüze çykan ýagdaýynda hasaba alynýar.

Üznüksizlik ýörelgesi – subýektiň ýakyn geljekde işlejekdigini we amallary geçirjekdigini aňladýar. Ýagny, subýektiň ýapylmak ýa-da işiniň gerimlerini düýpli çäklendirmek maksady we oňa zerurlyk ýok diýen pikirden ugur alynýar; eger-de şunuň ýaly maksat ýa-da zerurlyk bar bolsa, onda maliýe hasabatlylygy başga esasda düzülmelidir. Subýektiň işiň gerimlerini çäklendirmek maksady ýok bolsa, onda onuň aktiwleri ýapylyş çykdajylaryny hasaba almazdan ilkibaşky bahasy boýunça görkeziler.

21. Aktiwlere iş üznüksiz bolar diýen pikirden ugur alnyp baha berilýär, bu olaryň satuw bahasynyň peselmegine getirip biljek mejbury satuwlaryň amala aşyrylmagyny göz öňünde tutmaýar.

Eger-de şunuň ýaly maksat ýa-da zerurlyk bar bolsa, onda maliýe hasabatlylygy başga esaslarda düzülip bilner, şeýle ýagdaýda degişli esaslar baradaky maglumat açylyp görkezilmäge degişlidir.

Maglumatlaryň hil häsiýetnamalary

Maliýe maglumatlarynyň peýdalanyjylaryň çözgütlerine täsir edip bilmegi üçin onuň **belli bir häsiýetnamalara ýa-da islenilýän hile laýyk gelmegi** zerurdyr. Maglumatyň hiline bildirilýän talaplary şunuň ýaly toparlara bölüp bolar:

peýdalylyk – peýdalanyjylar tarapyndan esaslandyrylan ykdysady çözgütleri kabul etmek üçin peýdalanmak mümkinçiligi;

ýerliklilik – bu onuň peýdalanyjylar tarapyndan alnan netijelere baha berilmegine we geljekki wakalary çaklamaga kömek etmek bilen, olaryň çözgütlerine täsir ediş ukuby bilen kesgitlenýär. Maglumat şunuň ýaly ýagdaýda ýerliklidir, eger-de ol:

öz wagtynda bolanda, ýagny onuň degişli bolan döwri tamamlanandan soň gysga wagtyň içinde berlen ýagdaýynda;

möhümdir, ýagny peýdalanyjylar tarapyndan başga çözgütleriň kabul edilmegine getirip biljek ýalňyş baha bermeleriň bolmazlygy;

gymmatlydyr, ýagny peýdalanyjylara:

kärhanalaryň geljekki ösüş meýillerini çaklamak üçin;

kärhanalaryň işiniň netijelerine baha bermek üçin mümkinçilik berip

biler;

şübhesizlik, ygtybarlylyk - düýpli ýalňyşlyklar ýa-da bir tarapyň bähbidini göz öňünde tutýan bahalar bolmaly däl we hojalyk işini dogry görkezmeli. Munuň üçin maglumat:

dogruçyl bolmalydyr – hakyky ykdysady ýagdaýy dogruçyl görkezmelidir;

düýp mazmun görnüşden ileri tutulmalydyr – bu maglumatlaryň başga hili düşündirişi göz öňünde tutup biljek hukuk görnüşinden däl-de, amallaryň ykdysady düýp mazmuny nukdaýnazaryndan beýan edilmegini göz öňünde tutýar;

bitaraplylyk – onda haýsydyr bir tarapyň bähbidini göz öňünde tutýan bahanyň bolmazlygyny, ýagny peýdalanyjylaryň dürli toparlary üçin deň bolmagyny we öňünden bellenen netijäni almaga gönükdirilmezligini aňladýar. Hasabatlylykdan peýdalanyjy ony düzüjiniň çykaran netijesi ýaly netijä gelmelidir;

seresaplylyk – haýsy maglumatlary hasabatlylyga girizmegiň gerekdigini takyk kesgitlemegiň ýa-da pul manysynda möçberi takyk kesgitlemegiň mümkin däl ýerinde maliýe hasabatlylygyna peýdalanyjylaryň nukdaýnazaryndan arassa peýdanyň we aktiwleriň derejesine aşa baha berenden kem baha bereniň gowudyr, bu aktiwleriň ýa-da girdejileriň ýokarlandyrylmazlygy, borçnamalaryň ýa-da çykdajylaryň azaldylmazlygy üçin ähmiýetlidir.

düşnüklilik – maglumat peýdalanyjylaryň dürli toparlaryna düşnükli bolmalydyr, bir manyda takyk bolup, artykmaç jikme-jiklik bolmaly däldir;

maglumatlaryň deňeşdirilip bilinmegi – maliýe hasabatlylygynyň wagt aralygynda (birnäçe döwürleriň hasabatlary bilen) we giňişlikde (beýleki kärhanalaryň hasabatlary bilen) deňeşdirilmek mümkinçiligini göz öňünde tutýar. Hasabatlylygyň deňeşdirilip bilinmegi öňi bilen hasaba alyş usullarynyň üýtgewsizligi we durnuklylygy bilen gazanylýar.

Çäklendirmeler:

Subýektiň ýolbaşçylary belli bir bähbitler bilen hasabatlaryň öz wagtynda berilmeginiň we maglumatlaryň ygtybarlylygynyň arasyndaky balansy tapmalydyrlar. Maglumatlary öz wagtynda bermek maksady bilen, hasabaty amallaryň ähli taraplary mälim bolmazyndan öň bermek zerur bolýar, şeýlelikde hasabat maglumatlarynyň ygtybarlylygy peselýär.

Munuň tersine, hasabatlary bermek amallaryň ähli taraplary anyklanýança soňa goýulsa, onda maglumat ygtybarly bolup biler, ýöne eýýäm çözgüt kabul etmäge mejbur bolanlar üçin onuň gymmaty bolmaz. Şonuň üçin hem bu iki talabyň arasynda amatly sazlaşygy tapmak maslahat berilýär. Ýerliklilik bilen ygtybarlylygyň arasynda balans gazanylanda peýdalanyjylaryň isleglerini has gowy kanagatlandyrýan ýagdaý esasy zat bolup durýar.

Maglumatlary görkezmegiň bahasy bilen şu maglumatyň ähmiýetiniň (ýa-da peýdasynyň) gatnaşygyndan ugur alyp, hasabatda maglumatlary görkezmegiň

maksadalaýyklygyny kesgitlemek meselesi iş ýüzünde ýeňil wezipe bolup durmaýar, bähbitleri we harajatlary deň getirmek işi hünärmenler tarapyndan baha berilmegini talap edýär.

Harajatlar we peýdalar – belli bir maglumatdan görülýän peýda ony almak üçin edilýän harajatdan ýokary bolmalydyr.

Maglumatlary hasabatda görkezmek maksady bilen ony taýýarlamak üçin harajatlar aşa köp bolsa, subýektleriň bu maglumaty hasabata goşmazlygy ileri tutjakdyklary düşnüklidir. Şonuň üçin hem standartlaryň talaplaryny berjaý etmek, "möhümlik" we baha "çägi" düşünjesini takyklamak zerurdyr.

Maliýe hasabatlylygy köplenç subýektiň maliýe ýagdaýyna, jemi peýdasyna we maýadaky üýtgeşmelere "hakyky we dogry garaýşy" kepillendirýän resminama hökmünde häsiýetlendirilýär. Esasy hil häsiýetnamalaryny üpjün etmek we degişli standartlary ulanmak adatça talap edilýän netijäni berýär: maliýe hasabaty şunuň ýaly maglumat berlende "hakyky we dogry garaýşy" kepillendirýär.

Hil häsiýetnamalarynyň arasyndaky balans (pudagyň aýratynlyklary) – käbir pudaklaryň (demir ýol, ätiýaçlandyryş we ş.m.) işiniň aýratynlyklary maliýe hasabatlylygy ýörelgeleri ulanylanda bölekleýin kadadan çykmalary talap edýär, olar pudagyň özboluşly aýratynlygy bar bolan bölümlerde aýratyn maliýe hasabatlaryny peýdalanmaga mümkinçilik berýär. Hil häsiýetnamalarynyň arasyndaky gatnaşyk buhgalteriň hünär babatda berýän bahasynyň meselesi bolmalydyr we maliýe hasabatlylygyndan peýdalanyjylaryň isleglerini kanagatlandyrmak wezipesine tabyn edilmelidir.

Hakyky we dogry görkezmek - subýektiň maliýe ýagdaýyny, jemi peýdasyny we maýadaky üýtgemelerini adalatly görkezmek.

Maliýe ýagday barada hasabatyň bölekleri:

Maliýe ýagdaýyna baha bermek bilen gönüden-göni bagly bolan bölekler – bu **aktiwlerden, borçnamalardan** we **özüniň maýasyndan** ybaratdyr.

Aktiw – bu subýekt tarapyndan gözegçilik edilýän, geçen wakalaryň netijesinde ýüze çykan, subýektiň geljekde olardan ykdysady bähbit almaga garaşýan serişdeleridir.

Borçnama – bu geçen wakalar bilen şertlendirilen, onuň düzgünleşdirilmegi ykdysady peýdasy bolan serişdeleriň gitmegine getirip biljek hakyky borçlardyr.

Maýa – bu aktiwlerden borçnamalar aýrylandan soň subýektiň aktiwlerde galýan paýydyr.

Aktiwler

Ykdysady peýda

Aktiwde görkezilen ykdysady peýda onuň subýekt tarapyndan pul serişdeleriniň alynmagyna gatnaşmagy (göni ýa-da gytaklaýyn) arkaly iş ýüzünde amala aşyrylýar. Bu şu ýagdaýda mümkindir, eger-de serişdeler:

pul serişdeleri bolup durýan bolsa ýa-da olary pul serişdelerine öwrüp bolýan bolsa;

satylmagy ýa-da olar üçin pul serişdeleriniň alynmagy göz öňünde tutulýan haryt bolup durýan bolsa;

subýektiň geljekki işinde peýdalanmak üçin göz öňünden tutulýan, pul serişdeleriniň akymynyň ýüze çykmagyna getirýän maddalar bolup durýan bolsa.

Gözegçilik

Gözegçilik – bu buhgalterçilik hasaba alnyşyň konsepsiýasydyr, ol eýeçiligiň hukuk konsepsiýasyna meňzeşdir.

Aktiwiň bardygy kesgitlenende obýekte bolan eýeçilik hukugynyň bolmagy aýgytly mesele bolup durmaýar.

Obýekt hukuk gözegçiliginiň bolmadyk ýagdaýynda hem aktiwiň kesgitlemesine laýyk gelmelidir.

Geçen wakalaryň netijesi

Subýektiň aktiwleri geçen amallaryň netijesinde emele getirilýär. Adatça aktiwleri olary satyn almak ýa-da döretmek bilen edinýärler, olar beýleki amallaryň netijesinde hem alnyp bilner, hususan-da, subýekt ykdysady höweslendirme maksatnamasynyň çäklerinde hökümetden ýa-da beýleki subýektlerden mugt esasda esasy serişdeleri alyp biler.

Geljekde amala aşyrylmagy göz öňünde tutulýan amallar öz-özünden aktiwleri emele getirmeýär; diňe ätiýaçlyklary satyn almak maksadynyň özi aktiwiň kesgitlemesine laýyk gelmeýär. Çekilen çykdajylar bilen döredilen aktiwleriň arasynda ýakyn arabaglanyşyk bardyr, ýöne bu iki ölçeg hökmany suratda laýyk gelip durmaýar. Diýmek, subýektiň çykdajy çykarmagy onuň ykdysady peýda almaga bolan islegine şaýatlyk edip biler, ýöne ol aktiwiň kesgitlemesine laýyk gelýän obýektiň satyn alnandygynyň gutarnykly subutnamasy bolup durmaýar.

Edil şonuň ýaly, çykdajylaryň bolmazlygy obýektiň aktiwiň kesgitlemesini kanagatlandyryp biljekdigini aradan aýyrmaýar we şeýlelikde, maliýe ýagdaýy barada hasabatda ykrar edilmäge dalaşgär bolmak bilen, kärhana mugtuna berlen obýektler hem aktiwiň kesgitlemesine laýyk gelip biler.

Borçnamalar

Bergidaryň şu wagtdaky borjy

Subýektde şu wagtdaky borjuň (pul tölemek borjy) bolmagy buhgalterçilik borçnamanyň möhüm häsiýetnamasy bolup durýar. Ol ýerine ýetirmek üçin hökmany bolan şertnamadan ýa-da kanunçylykda bellenen talapdan gelip çykyp biler. Üpjün edijilerden alnan harytlar (işler, hyzmatlar) üçin olara karz bergi buhgalterçilik borçnamanyň giň ýaýran mysaly bolup durýar.

Şeýle hem borçnamalar işewürlik tejribesiniň esasynda, däplere laýyklykda, gowy işewür gatnaşyklary saklamak ýa-da adalatly hereket etmek isleginden gelip çykýar.

Borçnama adatça, diňe aktiw berlende ýa-da aktiwi satyn almak barada bozulmaýan ylalaşyk baglaşylanda ýüze çykýar. Borçnamalar anyklaşdyrylan mahalynda şu wagtdaky we geljekki borçnamalar tapawutlandyrylmalydyr. Meselem, geljekde aktiwleri satyn almak baradaky çözgüdiň özi bu harytlaryň tölegini geçirmek babatda şu wagtdaky borjy döretmeýär, diýmek, borçnamalary döretmeýär.

Serişdeleriň gitmegi

Ylalaşygyň bozulmazlyk häsiýeti subýektiň hökmany suratda tölemelidigini aňladýar. Şu wagtdaky borjuň ýerine ýetirilmegi (ýagny, borçnamalaryň üzülmegi) birnäçe usullar bilen, mysal üçin:

pul serişdelerini tölemek;

beýleki aktiwi bermek (şol sanda, alyş-çalyş esasynda);

hyzmat etmek;

bu borçnamany başga bir borçnama çalyşmak; ýa-da

borçnamalary maýa geçirmek usullary bilen amala aşyrylyp bilner.

Şeýle hem borçnama beýleki usullar bilen, mysal üçin, karz berijiniň talap etmek hukugyndan boýun gaçyrmagy ýa-da onuň hukugynyň kesilmegi bilen bes edilip bilner.

Geçen wakalaryň netijesi

Esasan üçünji taraplara bolan borçnamalar eýýäm bolup geçen wakalaryň netijesinde ýüze çykýar.

Käbir borçnamalaryň ululygy diňe baha bermek usuly bilen kesgitlenip bilner. Käbir subýektler hasabata ätiýaçlyklar ýaly borçnamalary hem goşýarlar. Eger-de ätiýaçlyk şu wagtdaky borçnamanyň bardygy bilen baglanyşykly emele getirilen bolsa we kesgitlemäniň beýleki düzgünlerine laýyk gelýän bolsa, onda ol, onuň ähmiýetiniň baha beriş ululygy bolup durýandygyna garamazdan, borçnama bolup durýar.

Borçnamalar ätiýaçlyk serişdelerinden olarda wagt we/ýa-da borçnamalary üzmek üçin zerur bolan geljekki harajatlaryň möçberi babatynda näbelliligiň bardygy bilen tapawutlanýar.

Maýa

Maýanyň gurluşy

Maýa galyndy hökmünde kesgitlenýär, ýöne onuň maliýe ýagdaýy barada hasabatda görkezilişini jikme-jikleşdirip bolar. Mysal üçin, subýektiň maýasy:

esaslandyryjylaryň gatançlaryndan;

paýlanmadyk peýdadan;

paýlanmadyk peýdadan geçirimler bilen döredilen ätiýaçlykdaky maýadan;

maýany goldamak bilen baglanyşykly düzediş girizmek (aktiwlere gaýtadan baha kesmek) bilen döredilen ätiýaçlykdaky maýadan (aýratyn görkezilip bilner) emele gelýär.

Maýanyň ony paýlamakda kanunçylyk ýa-da beýleki çäklendirmeleri görkezýän gurluşda görkezilmegi maliýe hasabatlaryndan peýdalanyjylar üçin ýerlikli bolup biler. Subýekte eýeçilik hukugy bolan taraplaryň diwidendleri almak ýa-da maýany almak babatynda aýratyn (özboluşly) hukuklary bardyr.

Ätiýaçlykdaky maýa

Ätiýaçlykdaky maýanyň döredilmegi kärhana we onuň karzdarlary üçin mümkin bolan ýitgilerden has ygtybarly goragy üpjün etmek maksady bilen, kanunçylyk tarapyndan talap edilip bilner. Şeýle hem ätiýaçlykdaky maýanyň beýleki görnüşleri hem emele getirilip bilner, mysal üçin, eger-de salgyt kanunçylygy ätiýaçlykdaky maýa geçirilen pul möçberlerine salgyt salmak boýunça borçnamalardan boşadýan (ýa-da azaldýan) bolsa.

Ätiýaçlykdaky maýanyň bolmagy, ölçegleýin möçberi we salgyt düzgünleri bilen şertlendirilen görnüşleri hem ýerlikli maglumat bolup durýar. Ätiýaçlykdaky maýa geçirimler çykdajy däl-de, peýdanyň paýlanyşy bolup durýar.

Maýa baha bermek

Maýanyň maliýe ýagdaýy barada hasabatda görkezilýän ululygy aktiwlere we borçnamalara baha berlişine baglydyr. Adatça maýanyň ululygy subýektiň paýnamalarynyň jemi bazar bahasyna ýa-da işiň üznüksizligine ýol bermeden ugur almak bilen, arassa aktiwleri böleklere bölüp ýa-da tutuşlygyna satmagyň netijesinde alnyp bilinjek pul möçberine laýyk gelmeýär.

Jemi peýda barada hasabatyň bölekleri

Peýda hojalyk işiniň netijelerine baha bermek üçin ýa-da beýleki görkezijileri (mysal üçin, maýa goýumlaryň düşewüntliligini ýa-da paýnamalara düşýän peýdany) hasaplamak üçin peýdalanylýar. Girdejiler we çykdajylar peýda bilen gönüden-göni bagly böleklerdir. Girdejileri we çykdajylary (degişlilikde, peýdany) hasaba almagyň we olara baha bermegiň tertibi köp babatda maýa we maýany saklamak düşünjeleri bilen kesgitlenýär.

Girdejiler – bu aktiwleri almak (ýa-da artdyrmak) (ýa-da borçnamalary azaltmak) görnüşinde ykdysady peýdanyň artmagydyr, onuň netijesi maýanyň artmagy (emläk eýeleriniň goşantlaryny hasaba almazdan) bolup durýar.

Çykdajylar - bu aktiwleriň gitmegi (azalmagy) (ýa-da borçnamalaryň artmagy) görnüşinde ykdysady peýdanyň azalmagydyr, onuň netijesi maýanyň azalmagy (onuň emläk eýeleriniň arasynda paýlanmagyny hasaba almazdan) bolup durýar.

Çözgütleri kabul etmek üçin maglumat bermek maksady bilen, girdejiler we çykdajylar jemi peýda barada hasabatda dürli usullar bilen görkezilip bilner. Subýektiň özüniň, şeýle hem onuň işiniň aýratynlyklaryny göz öňünde tutmaly. Bir subýektiň adaty işiniň netijesinde ýüze çykýan maddalar beýleki subýekte mahsus bolman biler.

Girdeji we çykdajy maddalarynyň dürli usullar bilen birleşdirilmegi we bölüşdirilmegi hem subýektiň hojalyk işiniň dürli jähtleriniň netijelerini görkezmäge mümkinçilik berýär.

Mysal üçin, jemi peýda barada hasabat:

- jemi peýdany salgyt salynmazyndan öň adaty işden alnan peýdany;
- salgyt salnandan soň adaty işden alnan peýdany;
- arassa peýdany görkezip biler.

Girdejiler

Girdejilere düşewüntler we beýleki girdejiler degişlidir. Düşewünt subýektiň adaty (esasy) işiniň netijesinde ýüze çýkýar we:

önümleriň, harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) ýerlenmegini;

göterimleri;

diwidendleri;

roýaltini;

kärende tölegini;

we beýlekileri öz içine alýar.

Gaýry girdejilere subýektiiň adaty işiniň barşynda ýüze çykyp biljek (şeýle hem ýüze çykyp bilmejek) gaýry maddalar degişlidir. Gaýry girdejiler ykdysady peýdanyň artmagy bolup durýar we özüniň tebigaty boýunça düşewüntden tapawutlanmaýar. Hususan-da, gaýry girdejilere uzak möhletleýin aktiwleriň çykyp gitmeginiň netijesinde ýüze çykýan girdejiler degişlidir.

Girdeji kesgitlemesine ýerlenmedik gaýry girdejiler, ýagny, mysal üçin, nyrh kesilen gymmatly kagyzlara gaýtadan nyrh kesilende, şeýle hem uzak möhletli aktiwleriň balans bahasy artanda ýüze çykýan gaýry girdejiler hem degişlidir. Maliýe işiniň netijeleri hakynda hasabatda şunuň ýaly girdejiler aýratyn görkezilýär, sebäbi olar baradaky maglumat çözgütleri kabul etmek üçin gymmatlydyr. Şunuň ýaly çykdajylar köplenç degişli çykdajylarsyz görkezilýär.

Girdejiler dürli görnüşdäki aktiwleriň, ýagny pul serişdeleriniň, debitor berginiň we iberilen harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) ýerine alynýan harytlaryň (hyzmatlaryň) artmagy netijesinde alnyp bilner. Şeýle hem girdeji borçnamalary ýerine ýetirmegiň barşynda, mysal üçin, subýektiň harytlary (we hyzmatlary) karz berijä bergini üzmegiň hasabyna iberýän wagtynda alnyp bilner.

Çykdajylar

Kesgitleme boýunça çykdajylara ýitgiler, şeýle hem subýektiň adaty işiniň netijesinde ýüze çykýan çykdajylar degişlidir.

Subýektiň adaty işiniň netijesinde ýüze çykýan çykdajylar ýerlenen önümleriň we harytlaryň (işleriň, hyzmatlaryň) özüne düşýän gymmatyny, zähmet hakyny we ulanyş tutumlaryny öz içine alýar. Adatça, olar aktiwleriň, mysal üçin, pul serişdeleri we olaryň ekwiwalentleri, ätiýaçlyklar, esasy serişdeler ýaly aktiwleriň gitmegi (ýa-da bahasynyň peselmegi) görnüşinde bolýar.

Ýitgiler çykdajylaryň kesgitlemesine laýyk gelýän we subýektiň adaty işiniň netijesinde ýüze çykyp biljek (ýa-da ýüze çykyp bilmejek) gaýry maddalar bolup durýar. Ýitgiler – bu ykdysady peýdanyň azalmagydyr we öz tebigaty boýunça beýleki çykdajylardan tapawutlanmaýar. Ýitgileriň düzümine tebigy betbagtçylyklar, mysal üçin, ýangyn ýa-da suw joşmagy bilen şertlendirilen maddalar, şeýle hem dolanyşykdan daşary aktiwler çykyp gidende ýüze çykan maddalar girýär.

Çykdajylar kesgitlemesine ýerlenmedik ýitgiler, mysal üçin, subýektiň karz alan pulunda daşary ýurt pulunyň hümmetiniň ýokarlanmagy netijesinde ýüze çykan ýitgiler hem laýyk gelýär. Işiň jemi peýdasy barada hasabatda ýitgileri aýratyn görkezmek kabul edilendir, sebäbi bu maglumat çözgütleri kabul etmek üçin peýdalydyr. Ýitgiler köplenç giňiş bolmadyk görnüşde (degişli girdejileri aýyrmak bilen) görkezilýär.

X. Maliýe hasabatlylygynyň böleklerini ykrar etmek we baha bermek

Ykrar etmek – bu hasabata (maliýe ýagdaýy barada hasabata ýa-da jemi peýda barada hasabata) bölegiň kesgitlemesine dogry gelýän we ykrar etmegiň ölçeglerine laýyk gelýän maddalary goşmakdyr. Ykrar etmek şulary göz öňünde tutýar:

maddany söz bilen beýan etmek;

pul beýanynda ululygy görkezmek;

şunuň ýaly ululygy maliýe ýagdaýy barada hasabatyň (jemi peýda barada hasabatyň) jemi möçberlerinde hasaba almak.

Bellenen ölçeglere laýyk gelýän maddalar jemi peýda barada hasabatda görkezilmäge degişlidir.

Şunuň ýaly maddalaryň hasabatlara goşulmagy hasaba alyş syýasaty baradaky maglumatlaryň açylmagy ýa-da belliklerde degişli maglumatlaryň görkezilmegi bilen çalşylyp bilinmez.

Ykrar etmegiň ölçegleri

Bölegiň kesgitlemesine laýyk gelýän madda hasaba alynmaga we maliýe hasabatlylygyna goşulmaga degişlidir, eger-de:

subýekt tarapyndan maddadan ykdysady peýda alynmagy (ýa-da peýdanyň ýitirilmegi) mümkin bolsa (ýagny mümkin bolmagy bolmazlygyndan ýakyn bolsa);

maddanyň oňa ygtybarly baha berip bolýan gymmat aňlatmasy bar bolsa.

Maddanyň ýokarda görkezilen ölçeglere laýyk gelýändigine seljerme geçirilende ozal ara alnyp maslahatlaşylan **wajyplyk** faktory hasaba alynmalydyr.

Geljekki ykdysady peýdanyň ähtimallygy

Geljekki ykdysady peýda – bu pul serişdeleriniň ýa-da pul serişdeleriniň ekwiwalentleriniň akymyna göni ýa-da gytaklaýyn girjek potensialdyr. Ähtimallyk düşünjesi maddadan alnan ykdysady peýdanyň gelmeginiň (ýa-da gitmeginiň) näbellilik derejesi bilen baglydyr. Ykdysady peýdanyň akymlarynyň kesgitlilik derejesine berilýän baha bar bolan subutnamalaryň esasynda maliýe hasabatlary düzülende getirilýär.

Baha bermegiň ygtybarlylygy

Ykrar etmegiň ikinji ölçegi maddanyň gymmat aňlatmasynyň bolmagyny göz öňünde tutýar, ol ýeterlik derejede ygtybarlylyk derejesi bilen hasaba alynmalydyr. Maddanyň gymmaty (ýa-da bahasy) baha berme arkaly kesgitlenip bilner, bu onuň ygtybarlylygyny peseltmeýär.

Maddanyň gymmaty kesgitlenip bilinmez

Eger-de madda baha bermek mümkin däl bolsa, ol maliýe ýagdaýy barada hasabatda ýa-da jemi peýda barada hasabatda görkezilmeýär.

Soňundan ykrar etmek

Ilkibaşda bellenen ölçeglere laýyk gelmeýän madda soňundan geçirilýän amallaryň netijesinde ykrar etmegiň ölçelerine laýyk gelip biler.

Belliklerde açyp görkezmek

Bölek häsiýeti bolan, ýöne ykrar etmegiň ölçeglerine laýyk gelmeýän maddany belliklerde açyp görkezmegiň gerek bolmagy mümkindir. Madda baradaky maglumatlar maliýe ýagdaýy barada we jemi peýda barada hasabat üçin we subýektiň maýasynda üýtgetmeler üçin peýdaly bolsa bu maksadalaýyk bolar.

Akiwleri ykrar etmek

Aktiw şu ýagdaýlarda ykrar edilýär:

subýektiň ykdysady peýda almak mümkinçiligi bar bolanda (ýagny mümkin bolmagy bolmazlygyndan ýakyn bolanda);

aktiwiň ygtybarlyly baha berip boljak gymmaty (ýa-da bahasy) bar bolanda.

Aktiwler şu ýagdaýda ykrar edilmeýär:

çykdajy çykarylan halatynda, häzirki hasabat döwri tamamlanandan soň şunuň ýaly çyklajylardan ykdysady peýda alynmagynyň ähtimallygy pes bolanda (ýagny ähtimal bolmagy bolmazlygyndan ýakyn bolanda).

Şunuň ýaly amalyň netijesi jemi peýda barada hasabatda çykdajylary ykrar etmek bolup durýar.

Borçnamalary ykrar etmek

Borçnamalar şu ýagdaýlarda ykrar edilýär:

borçnamalary ýerine ýetirmek bilen baglanyşykly serişdeleriň gitmegi ähtimal bolsa; we

gidýän möçberiň ululygyna ygtybarly baha berip bolýan bolsa.

Girdejini ykrar etmek

Girdeji şu ýagdaýda alyndy diýip ykrar edilýär:

aktiwleriň artmagy ýa-da borçnamalaryň azalmagy görnüşinde ykdysady peýda ýokarlananda; we

şunuň ýaly artmagyň ululygy ýokary ygtybarlylyk derejesi bilen kesgitlenilýän bolsa.

Girdejini ykrar etmek aktiwleriň artmagyny (ýa-da borçnamalaryň azalmagyny) ykrar etmek bilen bir wagtda bolup geçýär. Maddalary (girdejini hem) ykrar etmek ygtybarly ölçelip bilinjek we ýeterlik derejede aýdyňlyk bilen häsiýetlendirilýän maddalar bilen çäklenýär.

Çykdajylary ykrar etmek

Çykdajylar şu ýagdaýlarda ykrar edilýär:

aktiwleriň azalmagy ýa-da borçnamalaryň artmagy bilen beýan edilýän ykdysady peýda azalanda;

we şunuň ýaly ululyga ygtybarly baha berip bolýan ýagdaýynda.

Çykdajylary ykrar etmek borçnamalaryň armagyny ýa-da aktiwleriň azalmagyny ykrar etmek bilen bir wagtda bolup geçýär.

Laýyklyk ýörelgesi

Çykdajylar çykarylan çykdajylar bilen alnan girdejileri göni özara baglamakdan ugur alnyp hasaba alynýar. Şunuň ýaly özara baglama çykdajy bilen girdejiniň **laýyklyk ýörelgesine** dogry gelýär, bu bolsa şo bir amallaryň bilelikdäki göni netijesi bolup durýan girdejileriň we çykdajylaryň bir wagtda ykrar edilmegini göz öňünde tutýar.

Laýyklyk ýörelgesiniň ulanylmagy maliýe ýagdaýy barada hasabatda aktiwler ýa-da borçnamalar kesgitlemesine laýyk gelmeýän maddalaryň ykrar edilmegine ýol bermeýär.

Ykdysady peýdanyň birnäçe hasabat döwürleriniň dowamynda ýüze çykýan halatlarynda we girdejiler bilen çykdajylaryň özara baglylygy diňe giň manyda kesgitlenýän halatynda jemi peýda barada hasabatda çykdajylar olaryň hasabat döwürleri boýunça ulgamlaýyn (we esaslandyrylan) paýlanyşyna laýyklykda görkezilýär.

Şunuň ýaly çemeleşme şu hili aktiwleriň esasy serişdeler, patentler we söwda nyşanlary hökmünde peýdalanylmagy bilen baglanyşykly çykdajylar hasaba alnanda ulanylýar. Şuňa meňzeş çykdajylar ulanyş tutumlary diýip atlandyrylýar. Ulanyş çykdajylaryny ykrar etmegiň (ulanyş tutumlaryny hasaplap ýazmagyň) çyzgydy aktiwi peýdalanmakdan ykdysady peýda almagyň çyzgydyna laýyk gelýär.

Şeýle hem çykdajylar aktiwleri ykrar etmekden borçnamalar ýüze çykanda, mysal üçin, satylan harytlara kepillendiriş hyzmatlaryny etmek boýunça borçnamalar ýüze çykan ýagdaýynda ykrar edilýär.

Baha bermek – bu pul möçberlerini kesgitlemek işidir, maliýe ýagdaýy barada hasabatda we jemi peýda barada hasabatda görkezilýän maddalar şol möçberler boýunça hasaba alynýar. Bu iş baha bermegiň anyk binýadynyň (usulynyň) saýlanyp alynmagyny göz öňünde tutýar.

Baha bermegiň usullary

Maliýe hasabatlylygynda baha bermegiň dürli usullary ulanylýar, şol sanda:

Ilkibaşky (taryhy) gymmat (özüne düşýän gymmaty)

Aktiwler tölenen pul serişdeleriniň möçberinde (ýa-da aktiw üçin berlen öwezini dolmak töleginiň adalatly gymmatynyň) möçberinde hasaba alynýar.

Borçnamalar borçnamalaryň ýerine alnan serişdeleriň möçberi boýunça ýa-da (peýdadan alynýan salgyt boýunça borçnama görnüşinde maddalar) – hojalyk işi kadaly alnyp barlanda borçnamany ýerine ýetirmek üçin tölenmäge degişli pul möçberleri boýunça hasaba alynýar.

Ilkibaşky gymmat geleşigiň amala aşyrylan pursadyndaky hakyky bahalarda görkezilýär.

Gündelik (dikeldiş) gymmaty

Aktiwler bu aktiwiň (ýa-da ekwiwalent aktiwiň) şu gün alnan ýagdaýynda töleniljek pul möçberinde görkezilýär. Borçnamalar borçnamalary şu gün (hasabat döwründe) üzmek üçin gerek boljak diskontirlenmedik pul möçberi boýunça hasaba alynýar.

Ýerleme (üzülme) bahasy

Aktiwler aktiwi ýerlemegiň netijesinde häzirki wagtda alnyp bilinjek pul möçberinde görkezilýär (hojalyk işiniň kadaly alnyp barylýan ýagdaýynda). Borçnamalar olary ýerine ýetirmek üçin zerur bolan möçberler boýunça görkezilýär: hojalyk işiniň kadaly alnyp barylýan ýagdaýynda borçnamalar üzülende tölenmeli bolan diskontirlenmedik möçberler.

Getirilen (gündelik diskontirlenen) gymmat

Aktiw hojalyk işi kadaly alnyp barlanda şu aktiw bilen döredilýän pul serişdeleriniň arassa akymynyň gündelik diskontirlenen gymmaty boýunça görkezilýär. Borçnamalar hojalyk işi kadaly alnyp barlanda şu borçnamany üzmek üçin gerek bolan pul serişdeleriniň arassa akymynyň gündelik diskontirlenen gymmaty boýunça görkezilýär.

Mundan başga-da, baha bermegiň ýene-de iki usuly peýdalanylýar. Onuň biri **bazar bahasydyr**, ýagny aktiwleri bazarda ýerlemegiň netijesinde alnyp bilinjek pul möçberidir, beýlekisi **adalatly bahadyr,** ýagny ýakyn geljekde bu barada habarly we ony isleýän taraplaryň arasynda aktiwleriň çalşylyp bilinjek ululygyndan ybaratdyr.

Baha bermek üçin giň ýaýran binýat ilkibaşky baha (özüne düşýän gymmaty) bolup durýar. Adatça ol baha bermegiň beýleki usullary bilen utgaşýar. Meselem, ätiýaçlyklar adatça, azyndan iki ululyk boýunça görkezilýär: özüne düşýän gymmaty we arassa satuw bahasy, nyrh kesilen gymmatly kagyzlar bazar bahasy boýunça görkezilip bilner, pensiýa borçnamalary bolsa olaryň gündelik diskontirlenen bahasy boýunça görkezilýär.

Hümmetsizlenme şertlerinde gündelik (dikeldiş) baha boýunça hasaba alyş usuly peýdalanylyp bilner, sebäbi monetar däl aktiwleriň ilkibaşky bahasy laýyk bolmaýar.

Barlag soraglar:

1. Hasaba alyş ýörelgeleriniň umumy ykrar edilmegi haýsy ölçeglere bagly?
2. Konsepsiýanyň düzüm bölekleri?
3. Maliýe hasabatlylygyny peýdalanyjylar?
4. Maliýe hasabatlylygynyň maksady nämeden ybarat?
5. Maliýe hasabatlylygynda nähili çäklendirmeler bar?
6. Maliýe hasabatlylygyny düzmegiň esasynda ýatýan esasy ýol bermeler?
7. Maliýe hasabatlylygynyň böleklerini ykrar etmek nämeleri göz öňünde tutýar?